

A RENDSZERSZERVEZÉS FELTÉTELEIRŐL

VAJDA GÁBOR

Hozzászólás FUTALA Tibor–HORVÁTH Tibor–PAPP István: Együttműködés vagy rendszerszervezés? (Könyvtári Figyelő. 1983. 5.sz.) című írásához.

Megújuló, elemző, őszinte kritikus szakmai vitára szólít a Könyvtári Figyelő könyvtárközi együttműködéssel foglalkozó tematikus számának vendégszerkesztője, *Horváth Tibor*.

Futala Tibor – Horváth Tibor – Papp István: Együttműködés vagy rendszerszervezés? című cikkükben rengeteg kérdést említenek, és számos észrevételükkel (például a könyvtári rendszer irányítási nehézségeiről, a központi szolgáltatások feltételrendszeréről, a vezető kiválasztásról leírtakkal) egyetértek. Vannak azonban olyan állításaik, amelyekkel vitatkozni lehet és kell, annak érdekében, hogy az általuk megfogalmazott célok, és az azok eléréséhez vezető út megítélésében világosabban lássunk. A lényeg természetesen nem a vitán van, szerencsésebb megfogalmazás, hogy néhány kérdéshez hozzáteszem a saját véleményemet, ami helyenként vitatja, máshol viszont megerősíti, vagy hangsúlyozza a szerzők által leírtakat.

A néhány konkrét észrevétel előtt azonban én is szaporítanám eggyel költői kérdéseik számát. Jó-e, ha ilyen régóta a hazai könyvtárügy élvonalában tevékenykedő, nagy tekintélyű "üttörök" a hazai valóság és a környezet realitásaitól ilyen messzire rugaszkodva írnak a könyvtári rendszerről? Amit ők ebben a cikkben leírtak, sok szempontból csak mint elméleti modellt tudom értékelni. Nem a modell jogosultságát vitatom, hiszen anélkül nem tervezhető a valóság átalakítása, de ha modellt írunk le, indokolt-e a létező rendszer egyes elemeinek ehhez való hasonlítása, és ezen az alapon a fennállónak – gyakran megsemmisítőnek szánt – bírálata? Próbálok máshogyan megfogalmazni aggályaimat. Az, hogy a központi szolgáltatások, mennyiségi fejlődésük ellenére – nemzetközi mércével mérve – csak a századelő teljesítményszintjét érik el, függetlenül attól, hogy igaz-e, mindenesetre jól hangzik. Az a kérdés csupán, hogy mit mivel hasonlítunk össze? Jó mérőeszköz-e a 30 cm hosszú vonalzó, ha mondjuk a Budapest-Dublin (Ohio) távolságot akarjuk lemérni? Ha az OCLC 1983 októberében lezárt (megjelenési formájából ítélve nem valamelyik hazai könyvtárunk sokszorosítójában készített) jelentését böngészem, akkor azt találok a sok szép, színes grafikon között, hogy az OCLC-hez 1983-ban már 5144 terminál csatlakozott, nem is beszélve a hetente postázott, több mint 2,5 millió (!) katalóguscéduláról. Ha ehhez próbálnám mérni a hazai központi szolgáltatások színvonalát, vagy mondjuk az MNB gépi rendszerét, a kezdetek óta súlyos létszámhiánnyal küzdő "csapat" teljesítményét, akkor ez a századelő még hízalgőnek is tűnhet. Az ilyen összehasonlítás azonban – véleményem szerint – nem reális, mert még kísérletet sem tesz a

feltételek összevetésére. Feltételek alatt itt nem csak az anyagi és személyi feltételeket értem, hanem például a felhasználói igényeket, vagy azt a fejlettségi szintet, ahol egy ilyen (osztott feldolgozáson alapuló!) rendszer létrejöhet. A nemzetközi mércével mérhető szolgáltatásokkal (egyre inkább jól jövedelmező üzleti vállalkozásokkal) szembeni követelmények, a fenntartók (és a munkával is közreműködő felhasználók) igényei egészen mások. Az említett összehasonlítás egyik fő veszélyét pedig abban látom, hogy sokakban, a komoly szakmai felkészültségre alapozott, sok-sok munka révén elért eredmények (hazai kis eredményecskék) leszólásához vezethet, ami a további fejlődés gátjává is válhat. Nem írtam volna le ezeket a sorokat, ha nem szembesültem volna olyan élesen ezzel a veszéllyel az utóbbi időben.

No, de lássuk azt a néhány konkrét észrevételt.

1. " . . . kellő összhang van-e a szolgáltató és fogadó fél között? . . . minden fejlesztésnél először az érintettekkel együtt tisztázódjék a pontos cél, az output tartalma és formája, valamint a fogadó fél felkészültsége. Nem tartható tovább az eddig sok esetben tapasztalt bezárkózás egyes központi szolgáltatások gondozói részéről."

Az idézet első megállapításával teljesen egyetértek. Úgy vélem azonban, hogy központi szolgáltatásról annyi előzetes megbeszélés még nem volt, mint a közművelődési központi cédulaellátás adattartalmáról (konferencia Kecskeméten, bizottsági ülések Budapesten stb.). Igyekeztünk minden igényt kielégíteni, módosítottuk a programokat, pénzt és energiát nem kímélve átalakítottuk az MNB korábbi munkamenetét, a leírási szabályokat, annak érdekében, hogy a cédulaszolgáltatás megfeleljen a felhasználói igényeknek. Mit tehattünk volna még a szolgáltatás használói érdekében? Kié a felelősség, hogy sokaknak ma sem felelnek meg a leírások?

Sokszor hangoztatott kifogás (vád?) ez: a sok "MNB-s" él a maga kis elefántcsont tornyában, a valóságtól, a felhasználóktól elszigetelten. Lehet, bár nem hiszem, hogy a példaként felhozható rendszerek tervezői, üzemeltetői és az üzem során felgyűlt tapasztalatok leírói (a valóban gyönyörű, de azért a programok leírását általában *nem* tartalmazó kézikönyvek szerzői) ugyanazok a személyek. Az MNB rendszer létrehozóinak és üzemeltetőinek nem telt minderre az energiájukból. Tették és teszik, ami a dolguk, gyakran rendkívüli erőfeszítések árán fenntartják a gépi rendszert (a méltatlan körülményekről itt most ne ejtsünk szót), írnak róla, amennyire idejükből és a főnöki erőszakból futja, és talán várják a mesebeli királyfit, aki majd jön fehér paripáján, és azzal segít, hogy mondjuk ír az MNB rendszeréről egy tanulmányt, összehasonlíttja azt (minden feltétel összehasonlítását elvégezve!) más rendszerekkel, mérlegre teszi, értékeli a munkát, szempontokat ad a további fejlesztésekhez stb. Ha már az üzemeltetést, a heti futások és a kétheti füzetek kínládásait nem végezheti el más, a fenti feladatokat sem végezhetnének "kollegális együttműködésben?"

2. "A géppel kezelhetőség egyaránt jelenti a rekordok gépi adathordozón való szolgáltatását és az online hozzáférést. Az előbbi technikai feltételei már mintegy tíz évvel ezelőtt megérették, *s ha annak idején célul tűzték volna ki, régen nyélbeüthető lett volna.*" (Kiemelés tőlem, V.G.) A válasz formai része egyszerű. A szerzők kerültek ugyan az irodalmi hivatkozásokat, de abban biztos vagyok, hogy ismerik a *Könyvtári Figyelő* előző,

(1982/6-os) különszámát, ami a központi szolgáltatásokkal foglalkozott, és ahol Szűcs Erzsébet a következőket írta a mágnesszalag szolgáltatással foglalkozó cikke második bekezdésében: ” . . . a Magyar Nemzeti Bibliográfia Rendszere (MNB rendszer) *már a tervezés során számolt a mágnesszalag szolgáltatás lehetőségével.*” (Kiemelés tőlem, V.G.) Nem ez a fő baj, hogy nem halljuk meg egymás szavát (ha az ”MNB-sek” kilépnek elefántcsont tornyukból és ”végre” leírnak valamit, azt figyelmen kívül hagyjuk, és szemrehányást teszünk, hogy miért nem tájékoztatnak). Azt is mondhatnánk, hogy a célkitűzés még nem jelent semmit. De akik elolvasták a cikket, tudják, hogy az nem csak az MNB csereszalag ”sorsáról” és az azzal kapcsolatos ”nyélbeütési” lehetőségekről szól, hanem tájékoztatja a ”szélesebb szakmai közvéleményt” arról is, hogy milyen problémák mutatkoznak az egyes külföldi nemzeti bibliográfiák géppel kezelhető adathordozóinak hazai hasznosítása terén. A fő problémát azonban én újra a hazai lehetőségek valós felmérésének hiányában látom. Ha ma rendelkezésre állna az MNB mágnesszalagon, hány könyvtári felhasználó vehetné igazi hasznát, hányan tudnák ebből saját adatbázisukat gyarapítani?

Újra a feltételeket kell okolnunk azért, hogy az MNB rendszer fejlesztése során a kiadvány-előállító alrendszer létrehozásához sem volt meg minden szükséges feltétel (gondoljunk csak a sokat bírált sornyomatott füzetekre). Ezért kellett akkor lemondani a mágnesszalag kifejlesztéséről (pedig ha akkor készítettjük el, olcsóbb lett volna.)

Az online technika térhódítása szakmánkban valóban bámulatos, de azt, hogy néhány külföldi adatbázissal sikerült kapcsolatot teremteni, nem jelenti azt, hogy az adatbázisokhoz való közvetlen hozzáférés ”üzemszerű” feltételei hazánkban már adottak lennének. Az online adatbázishasználatnak három feltétele van. Egy szolgáltatásra kész, arra felkészült és alkalmas *adatbázis* (ma például az MNB adatbázisa *még nem* ilyen). A hozzáférést biztosító *technikai eszközök* (központi gép(ek), megbízható terminálok) és fogadó-, illetve ”fizetőképes kereslet”, vagy ami az osztott feldolgozáson alapuló rendszerek szempontjából még fontosabb, ”saját inputra” képes *adatvégállomások*, amelyek a központi adatbázis építésében és felhasználásában részt tudnak venni. Úgy érzem, nem igényel különösebb bizonyítást, hogy ezek a feltételek ma hazánkban nincsenek meg. Valóban ez a fejlődés iránya, erre kell törekednünk, fejlesztési terveinkben ezzel kell számolnunk, de tudnunk kell, hogy a könyvtárügy fejlesztésére szánt jelenlegi erőforrásokkal ez a cél nem érhető el! Mindaddig, amíg a könyvtárügy számára nem biztosítható olyan – a szerzők által is alapfeltételnek tartott – központi számítógép, amelyik egy osztott feldolgozásra alkalmas hálózat központja lehet, az online hozzáférésnek ez a fajtája csak álom marad. De nem csak a központi gép(ek), az azokon tárolt adatbázisok és más technikai feltételek hiányoznak, hanem sok még a teendő annak érdekében is, hogy az elképzelt rendszerben együttműködő ”társakat” felkészítsük ezekre a feladatokra. Bár egy ilyen hálózat létrehozásának célja nem elsősorban a magyar anyag feldolgozása lenne, mégis itt kell megjegyeznem, hogy az MNB rendszer 150 000 rekordot meghaladó nagyságú adatbázisának bér munkában való üzemeltetése napi kapacitás problémákat okoz, a nagyobb futások számára kevés a rendelkezésre álló tárterület.

3. Valóban szükség van ”egy tervre, amely élvezi a könyvtárak egyetértését, bizalmát és közreműködését, amely kitűzi a feladatokat, ütemezi őket, s meghatározza a gyakorlati munkálatokat.”

Az OSZK a maga eszközeivel is segítette egy ilyen terv elkészítését, amikor – 1982 végén – megszületett és az OKT elé került a Zircz Péter által készített *”Az Országos Széchényi Könyvtár központi szolgáltatásai. Helyzetkép és teendők a kilencvenes évekig”* című előterjesztés. A vaskos dokumentum elkészítése előtt az OSZK – saját munkatársain kívül – számos szakértő (*Futala Tibor, Kováts Zoltán, Vajda Erik, Horváth Tibor, Jacsó Péter, Szőnyi Katalin*) véleményét kérte ki, és vette figyelembe a központi szolgáltatások fejlesztésére vonatkozóan, akik közül az első három eleget is tudott tenni a felkérésnek, és tanulmányaik az OSZK 1981-es évkönyvében megjelentek. De a terv *”helyzetkép”* nélkül, azaz a jelenlegi helyzet alapos elemzése, (ha úgy tetszik a rendszerszervezés a helyzetfelmérés, rendszerelemzés) nélkül pusztába kiáltott szó marad. Hány gyönyörű könyvtárügyi terv jutott már erre a sorsra? Zircz Péter is külön fejezetet szentelt a fejlesztéshez szükséges feltételeknek, megállapítván, hogy *”néhány fővel – új feladatok nélkül is – meg kellene erősíteni több részleget (MNB Szerkesztőség stb.) ahhoz, hogy rutin-feladatait naprakészen elláthassa.”*

Az OKT tervei között szerepel egy, a könyvtári célú számítógépes hálózat kialakítását célzó modell kidolgoztatása. Ennek a munkának is csak akkor van értelme, ha a teljesség igényével veszi számba mindazokat a feltételeket, amelyek egy ilyen korszerű könyvtári hálózat létrehozásához és üzemserű működtetéséhez szükségesek.

Biztos unalmas már a feltételrendszer fontosságának és nehézségeinek ismételtése, ezért végezetül tennék egy javaslatot is. A korszerűtlenség vádját is vállalva írom le, hogy meggyőződésem szerint a központi szolgáltatások fejlesztése esetében át akarunk ugrani egy lépcsőfokot, amelyre talán fel is léphetnénk. Az online technika közeli, széles körű alkalmazásánál reálisabb, kisebb erőfeszítések árán, rövidebb távon megvalósítható feladatnak érzek egy igazán korszerű cédulaszolgáltatást. Hangsúlyozom, hogy ezt nem a közvetlen hozzáférésű adatbázisok helyett kell megvalósítani, én is úgy vélem, hogy a technológiai fejlődés révén közelebb vagyunk az online technika széles körű alkalmazásához mint gondolnánk. A hazai könyvtárügy széles felhasználói rétegei számára azonban a szép új világ elérkezéséig (helyesebben annak közös megtervezéséig és megvalósításáig) is nagy segítséget nyújthatna egy naprakész, a magyar könyvtermés egészét feltáró cédulaszolgáltatási rendszer. A feltételek – ez ugye természetes – ehhez sem biztosítottak jelenleg, de talán már kisebb ráfordítással is jó eredményeket érhetnek el.

Az együttműködésben megvalósítandó, korszerű könyvtári rendszer *”eszméjéhez”* tett néhány megjegyzésem lényege röviden összefoglalható. Vagy minőségileg más feltételeket teremtünk a könyvtári rendszer fejlesztése számára, vagy tudomásul vesszük, hogy *”elmaradásunk”* tovább növekszik, függetlenül a tervektől, a tervezők személyétől, vagy a viták nyíltságától és azok demokratizmusától.